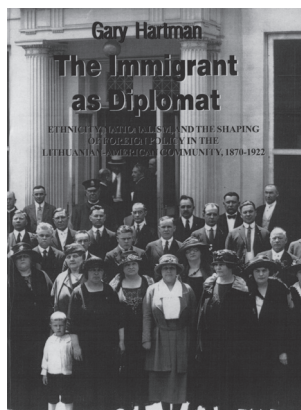

Kristina ŪSAITĖ

Lietuvių imigrantai ir/ar diplomatai

Gary Hartman. *The Immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian-American Community, 1870-1922*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2002

Senoji lietuvių išeivija JAV – lyg Atlantida, lyg istorijoje paskendęs žemynas, kur dešimtys tūkstančių išeivių sukūrė ir išplėtojo savo bendruomenę, tikrą nepriklausomą Lietuvą, turinčią stiprias visuomenines-politines, ekonomines, kultūrines ir religines struktūras. Lietuvių diasporos istorija nėra ta užmiršta vieta, balta dėmė, kuri dar nesulaukė savo tyrinėtojų. Nors sintetinės knygos ar vadovėlio dar neturime, bet teminių, analitinių tyrimų vis daugėja. Recenzuojama amerikiečio istoriko G. Hartmano knyga *The immigrant as diplomat: ethnicity, nationalism, and the shaping of foreign policy in the Lithuanian-American community, 1870-1922*¹ ištis išsiskiria iš bendro lietuvių diasporos istoriografijos konteksto. Šis laikotarpis laikytinas ypatingu lietuvių išeivijos istorijoje, kadangi XIX a. antrojoje pusėje prasidėjęs lietuvių tautinis judėjimas buvo ne tik besiformuojančios Amerikos lietuvių visuomenės katalizatorius, bet ir darė įtaką lietuvių imigrantų politikos formavimui JAV atžvilgiu. Apatinę chronologinę tyrimo ribą lėmė lietuvių išeivių bendruomenės JAV formavimosi pradžia, o viršutinę – JAV ir Lietuvos nepriklausomybės pripažinimas, prie

kurio nemažai prisidėjo lietuvių emigrantai.

Monografijoje analizuojami lietuvių išeivių veiksmai formuojant lietuvių įvaizdį JAV ir siekiant sustiprinti JAV paramą Lietuvai. Publikaciją autorius parengė 1996 m. Teksaso universitete (The University of Texas at Austin) apgintos disertacijos pagrindu².

Struktūriškai knyga parengta logiškai ir nepriekaištingai. Monografiją sudaro septynios dalys, kurių kiekviena suskaidyta į smulkesnius poskyrius, įgalinančius išsiskeltą problemą nagrinėti įvairiais aspektais. Pirmą, apžvalginę, dalis sąlyginai padalinta į du poskyrius. Pirmame poskyryje autorius trumpai pristato Lietuvos istoriją iki 1991 metų, remdamasis tik amerikiečių istoriografija. Antrame, atsižvelgdamas į imigrantų siunčiančios šalies istoriją kaip ištis reikšmingą informuojantį kontekstą, G. Hartmanas skaitytąją supažindina su lietuvių emigracijos istorija. Pažymėtina, kad šiai apžvalgai, greta amerikietiškos³, autorius pasirinko ir lietuvišką istoriografiją – XX a. antrojoje pusėje išleistą Alfonso Eidinto monografiją *Lietuvių kolumbai*⁴ bei gerokai anksčiau pasirodžiusius darbus – solidžios apimties, socialistinės

pakraipos laikraščio „Keleivis“ redaktoriaus Stasio Michelsono *Lietuvių išeivija Amerikoje (1968–1961)*⁵ ir nepriklausomoje Lietuvoje subrendusio istoriko Antano Kučo redaguotą *Amerikos lietuvių istoriją*⁶. Gretindamas istoriografijos ir šaltinių duomenis, G. Hartmanas iškelia mintį, tapusią kertiniu šios knygos akmeniu – tapatybės (saviidentifikacijos) problemą⁷, glaudžiai susijusią su lietuvių tautiniu judėjimu ir lietuvių išeivių pastangomis siekti tarptautinio Lietuvos pripažinimo.

„Kiekviena identitetą turinti (ar jo ieškanti) karta savaip išgyvena ir savo santykį su bendruomene“, kuri, anot Vytauto Kavolio, turėtų būti suvokiama ne vien įprastine sociologine prasme, bet kaip „bendruomenė – žmogaus ir egzistencijos tarpininkė apskritai“. Tad ir žmogaus santykis su jo bendruomene tėra „sukonkretintas jo santykiavimo su žmogiškosios egzistencijos visuma pavidalas“⁸. Visa tai lemia patriotizmą traktuoti ne vien kaip konkretų įsipareigojimą tautai, bet ir kaip „bendrinį ištikimybės pajėgumo simbolį“. Pastaroji mintis išryškėja skaitant ir amerikiečių istoriko studiją. XIX a. antrojoje pusėje prasidėjus masinei lietuvių emigracijai, jų bendruomenė JAV formavosi visai kitomis sąlygomis nei carinės Rusijos okupuotoje Lietuvoje, kur varžytos menkiausias laisvės apraiškos. Taigi dauguma naujakurių lietuvių, nežinodami savo tautybės, tapatinosi su katalikų tikėjimu⁹ (šiuo bruožu lietuviai imigrantai nesiskyrė nuo lenkų, italų ir airių imigrantų), būrėsi į parapines bendruomenes¹⁰, kurias vienijo rūpestis dėl paliktos tėvynės likimo ir laisvės siekio. Ypač tai išryškėjo Pirmojo pasaulinio karo metais ir jam pasibaigus, kai išeivių bendruomenė JAV rėmė tautiečius Europoje finansiškai ir politiškai, siekdama jiems išrūpinti JAV paramą.

Antrame skyriuje, pavadintame „Anksstyvasis Amerikos lietuvių tautinis judėjimas 1870–1918 metais“, G. Hartmanas rašo apie trijų ideologinių srovių – katalikų, tautininkų ir socialistų – susiformavimą ir išskiria tris lietuvių tautinio judėjimo Amerikoje etapus: 1) 1860–1870 m., kai, sprendžiant lietuvių ta-

patybės Amerikoje klausimą, siekta atsiriboti nuo lenkų prisistatant atsakingais visuomenės nariais, siekiančiais tarptautinio tėvynės pripažinimo; 2) 1870–1914 m. – atsiskyrimo nuo lenkų kultūrinio dominavimo ir lietuviškų ideologinių srovių išsiskyrimo; 3) 1914–1922 m. – politinių lietuvių išeivių grupuočių susivienijimas dėl bendro tikslo – Lietuvos nepriklausomybės pripažinimo. Siekdamas skaitytojui suteikti kuo aiškesnį vaizdą, autorius pereina prie dviejų lietuviybės židinių – detalesnio tautinių judėjimų nagrinėjimo Pensilvanijoje ir Čikagoje, išryškindamas jų skirtumus. Tam talkina autoriaus pasirinkta metodika – į tautinį judėjimą žvelgti per asmenybes, srovinių judėjimų lyderius, neretai dėl politinių priežasčių Lietuvą palikusius inteligentus (Jonas Šliūpas, Antanas Burba, Matas Kriaučiūnas, Antanas Olšauskas).

Išnagrinėjęs Amerikos lietuvių tautinio judėjimo ypatumus, trečioje monografijos dalyje G. Hartmanas susikoncentruoja prie svarbiausio lietuvių išeiviams klausimo – lietuviškosios ir amerikietiškosios tapatybės „suderinimo“ problema kuriant nepriekaištingą lietuvių imigranto įvaizdį – atsakingas ir lojalus ne tik savo tautinei bendruomenei, bet ir JAV¹¹. Autorius išskiria du lietuvių imigranto įvaizdžio kūrimo etapus: 1) 1870–1914 m. – etninė grupė didžiuojasi savo tautiniu palikimu, rūpinasi tėvynės išlikimu ir yra lojali JAV, jos nacionaliniams interesams; 2) 1914–1922 m. – į iki tol formuotą įvaizdį įsiterpia naujas elementas, nulemtas JAV prezidento V. Vilsono 14 punktų apie mažų tautų pasirinkimo teisę; atsakoma atvirai deklaruoti Lietuvos nepriklausomybės siekį. Autorius pažymi, kad bene svarbiausia vieta formuojant įvaizdį teko kitakalbei spaudai, o jos reikšmė, bėgant laikui, vis labiau suvokta. XX a. antrajame dešimtmetyje vis aktyviau matomas siekis, kad į JAV spaudą patektų kuo daugiau informacijos apie lietuvius¹². Nors lietuviai nuo kitų emigrantų grupių atsiliko raštingumu, jie išsaugojo nemenką periodinių leidinių skaičių ir neretai stebino amžininkus ryžtu mokytis skaityti ir rašyti

lietuviškai bei angliškai. Greta kitų įvaizdžio kūrimo priemonių, minėtina švietimo, moterų teisių, lobistinės veiklos, antialkoholinė propaganda (JAV lietuvių idealas – blaivus, orus ir priimtinas visuomenei).

JAV lietuvių idealo sukūrimas buvo tik pirminis veiksmas siekiant užsibrėžto tikslo. Dar reikėjo įrodyti, kad Lietuva turi „istorinį pamatą“ savo nepriklausomybės. Ketvirtoje knygos dalyje G. Hartmanas aptaria JAV ir Lietuvos santykius, dariusius įtaką geopolitiniams veiksniams – Vokietijos, Rusijos, Lenkijos. Komentuodamas JAV prezidento V. Vilsono 14 punktų deklaraciją, knygos autorius pateikia įdomią išvalgą, teigdamas, kad V. Vilsonas, kalbėdamas apie mažų tautų suverenitetą, neįvertino Baltijos regiono politinių, kultūrinių ir teritorinių problemų komplekso¹³. Tuo pasinaudoti gebėjo lietuviai, sukūrę viešųjų ryšių kampaniją, teikusią amerikiečiams informaciją apie lietuvių tautinius siekius, tikinant amerikiečius, kad Lietuvos nepriklausomybės rėmimas yra pirmas svarbus žingsnis užtikrinant demokratinę kapitalistinio pasaulio tvarką.

Skaitytojo akį patraukia ištis unikali penkta monografijos dalis, kurioje G. Hartmanas, remdamasis gausia archyvine medžiaga, analizuoja JAV organizuotas informacijas, reikalingas pokariniams sprendimams, tyrimo komisijų veiklą. Į šią veiklą įsitraukė ir patys lietuvių imigrantai, teikę informaciją apie Baltijos regioną. Kadangi dauguma komisijų narių neturėjo užsienio politikos patirties, bet buvo žymūs akademikai, jų atliktos studijos¹⁴ praverė lobistinei lietuvių išeivių veiklai, kurios didžiausia sėkmė, ko gero, tapo JAV Senato užsienio reikalų komisijos pirmininko Henry'io Caboto Lodge'o parama tautų apsisprendimo teisei¹⁵.

Šeštoje knygos dalyje G. Hartmanas nagrinėja JAV lietuvių organizacijų (Susivienijimo lietuvių Amerikoje, Lietuvių Romos katalikų susivienijimo Amerikoje, įvairių šalpos organizacijų), JAV tautininkų ir katalikų tarybų kongrese 1918 m. kovą sudaryto bendro vykdomojo komiteto politinei ir šelpimo veiklai derinti, darbą siekiant bendro tikslo – daryti įtaką JAV užsienio politikai Baltijos šalių atžvilgiu. Pasku-

tiniam knygos skyriuje nagrinėjamos lietuvių imigrantų organizuotos tarptautinio Lietuvos pripažinimo kampanijų peripetijos, akcentuojant lietuvių gebėjimą peržengti srovinį susiskaldymą ir JAV politikams pasirodyti vieninga, Lietuvos interesus atstovaujanti jėga.

G. Hartmano darbas vaizdžiai patvirtina istoriografinę tiesą apie komplikotą tarptautinio Lietuvos pripažinimo kelią; jis aktualus ir vertingas dar keliais aspektais: 1) plačiai panaudoti tiek autoriui prieinami amerikiečių, tiek lietuviškos istoriografijos darbai ne tik gerokai praturtina lietuvių modernaus valstybingumo pripažinimo 1870–1922 m. genezės sampratą, bet ir suponuoja dėkingas prielaidas tolesniam istoriografiniam „polilogui“; 2) gana platus naujų originalių šaltinių naudojimas autoriui leido ne tik praturtinti istoriografiją naujais faktais ir jų interpretacijomis, bet ir pagrįsti teiginį, kad „aiškus etniškumo ir jo vaidmens imigrantų pasauliui supratimas yra būtinas suvokti, kaip Amerikos lietuviai sprendė nacionalizmo, etninio tapatumo ir užsienio politikos klausimus“¹⁶; 3) vertinga ir tai, kad, tirdamas Lietuvos ir JAV politinius ir diplomatinis santykius, autorius nemažai dėmesio skyrė ir lietuvių išeivių visuomenės socialinėms struktūroms išryškinti bei nagrinėti. Toks bandymas politinio ir diplomatinio pobūdžio analizės „grynuolius“ susieti su tautoje vykstančiais socialiniais procesais tiek lietuvių, tiek amerikiečių istoriografijoje, nagrinėjančioje XIX–XX a. politinę istoriją, deja, nėra dažnas.

Neabejotina, kad darbą skaitytojui gerokai palengvina išsamus šaltinių ir solidus literatūros sąrašas. Dar vienas knygos privalumas – gana gausios fotografijos, kurių dalį skaitytojas išvys pirmą kartą, ir dokumentų faksimilės, suteikiančios galimybę užčiuopti nagrinėjamo laikotarpio pulsą. Tenka apgailestauti, kad knygos pabaigoje nėra asmenvardžių ir vietovardžių rodyklės. Nepaisant šio trūkumo, G. Hartmano knyga svarbi ir kaip bandymas kompleksiskai ištirti 1870–1922 m. politinių lietuvių srovių veikimą, remiant tautinio išsivadavimo judėjimą Lietuvoje ir pristatant lietuvius kaip savarankišką tautą JAV.

Nuorodos

- 1 Hartman Gary. *The Immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian-American Community, 1870–1922*. Chicago: Lithuanian Research and Studies Center, 2002, 258 p.
- 2 *The Immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian-American Community, 1870–1922*: dissertation presented to the Faculty of the Graduate School of the University of Texas at Austin in partial fulfilment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy / by Gary Hartman. Austin (Tex): The University of Texas, 1996, 338 p.
- 3 Pagrindinės pozicijos: Fainhauz David. *Lithuanians in multi-ethnic Chicago untill World War I*. Chicago: Lithuanian Library Press, 1977; Fainhauz David. *Lithuanians in the USA: aspects of ethnic identity*. Chicago: Lithuanian Library Press, 1991.
- 4 Eidintas Alfonsas. *Lietuvių kolumbai: lietuvių emigracijos istorijos apybraiža*. Vilnius: Mintis, 1993.
- 5 Michelsonas Stasys. *Lietuvių išeivija Amerikoje, 1868–1961*. South Boston, Massachusetts: Keleivis, 1961.
- 6 Kučas Antanas. *Lithuanians in America*. Boston: Encyclopedia Lituanica, 1975.
- 7 Hartman G., p. 28.
- 8 Kavolis Vytautas. *Nužemintųjų generacija // Žmogus istorijoje*. Vilnius: Vaga, 1994, p. 96.
- 9 Hartman G., p. 40. Carinei Rusijai priklausiusioje Lietuvoje, kur katalikų religija buvo persekiojama, o tautinės tradicijos draudžiamos, katalikybė tapo pasipriešinimu carinei rusifikacijos ir ortodoksijos politikai.
- 10 Fainhauz D. *Lithuanians in the USA: Aspects of Ethnic Identity*, p. 33–34. Autorius pažymi, kad, kitaip nei Lietuvos parapiinės bendruomenės, Amerikoje veikusios neapsiribojo vien tik religinių bendruomenės narių poreikių tenkinimu; jos atliko ir socialinę funkciją.
- 11 Hartman G., p. 71.
- 12 Hartman G., p. 76.
- 13 Hartman G., p. 126.
- 14 Vašingtono universiteto Rusijos istorijos profesorius Frankas A. Golderis ir Princetono universiteto profesorius, kalbotyrininkas Haroldas H. Benderis lietuvius pripažino potencialiais JAV sąjungininkais regione ir gynė jų teisę į nepriklausomybę. H. H. Benderis išleido 218 p. studiją „Raportas apie sąlygas ir įvykius Lietuvoje nuo karo pradžios“ (Report on Conditions and Events in Lithuania Since the Beginning of the War) apie Oberosto politiką, Lietuvos ūkį, vyriausybę, teisinę sistemą, spaudą, transportą ir komunikacijas, ryšius su Rusija, Lenkija, JAV ir išeivija. Žr.: Hartman G., p. 158–165.
- 15 Hartman G., p. 141.
- 16 Hartman G., p. 15.